

Peru Abarca-ren kopiak eta lehen edizioa

XABIER ALTZIBAR

(EHU, Leioa)

Abstract

This paper tries to contribute to a critical edition of Peru Abarca, necessary since the editions nowadays available are based on the first one, which came out about 80 years after the death of the author and containing quite a mistakes. For that purpose, we have collected ten copies made in the nineteenth century, and studied their nature. We have also compared the first edition (1881) with the manuscript. As a result, we think that some copies and the first edition give us some profitable criteria for making a good edition: they have as a base the manuscript but they are not simple copies of it but an essay to improve in some ways the text of the author. For instance, the first edition corrects some mistakes and completes the spaces unfilled in the manuscript. Furthermore, it is an essay to adapt the graphics of the author to the uses at that time or modernise them.

Sarrera

Bizkaiera literarioaren tradizioa Juan Antonio Mogel eta Añibarroren lantze eta apainketa, argitalpen eta haien liburuek zabalduko ospe onarekin hasten da XIX. mende hasieran. *Peru Abarca*-k urrats handi bat ematen du bizkaiera literarioa finkatzeko asmoan, eta egilearen ospea, bizi zela dotrina-liburuek eman ziotena, hilda gero liburu honi eta idatzita dagoen euskalkiari lotua agertzen da nagusiki. Garai beretsuan idatzitako alegiekin batera, benetako literatur-obra bat dela aipatu behar da, egileak gure hizkuntza maila horretan eta jakinaren gainean erabiltzea erabakitzen duelarik euskal nazioa goraiatzeko, ilustrazioaren ideiei jarraiki. Edozein modutan ere, euskal literaturako liburu gailur, bikain eta interesgarrietako bat dugu, aho batez aitortzen denez, baina ez dugu alderdi hauez ihardungo.

Badakigu noizko eta zer asmoz idatzi zen *Peru Abarca*. 1802ko otsailaren 26an egileak Vargas Ponce-ri idazten dion eskutitzean obra luze samar eta mintzagai askotarikoak erabiliak euskal hitzen garbitasun, aberastasun eta euskararen elokuentziarako ia iaiotasuna erakusteko moldatuak dituen elkarrizketen berri ematen dio:

Con el objeto de vindicar al idioma de la acusacion de pobreza, he trabajado una obra de *Diálogos vascongados entre un rústico casero y un cirujano callejero*. Tendrá la obra como unas doscientas o más páginas en 4.º, y en tantas conferencias y de asuntos diferentes, jamás profiere el rústico voz alguna que no sea usual entre los de su clase y deje de ser pura, sin mezcla de extraña y corrije al inculto cirujano en sus bárbaras locuciones, en idiotismos del vascuence. [Instruye a éste en bellos refranes, en saladas locuciones, en idiotismos del vascuence. Euskal-Erriako edizioa]: le hace oír poesías curiosas de los mismos rústicos, fábulas con su moralidad. Así se demuestra práctica-

mente que el vascuence es fecundo en voces y aptísimo para la poesía. Le hace viajar por los bosques para enseñarle los muchos árboles y arbustos con sus nombres vascongados. Le introduce en una ferrería, y halla centenares de voces vascongadas en instrumentos, parajes, etc. De esta manera recorre las oficinas del tejedor, del carpintero, del molinero... En suma, habla en un vascuence natural, usual; y los cultos vascongados, ó los que debían ser tales, no le entenderán al buen rústico en multitud de voces. Para evitar este inconveniente he trabajado para el fin de la obra una nomenclatura de todas las voces contenidas en ella y proferidas por el rústico, con sus correspondientes castellanas. Me ha parecido ser el mejor método para que se cultive nuestro idioma, y si otros prosiguen en ello, no se nos podrá acusar de la pobreza de voces, y sí solo de nuestra desidia. Para prueba de que el vascuence es lengua capaz de toda elocuencia, en un diálogo entre dos eclesiásticos dedicados al estudio de su idioma patrio, ingiero traducciones vascongadas de las arengas ú oraciones latinas de Q. Curcio, Salustio, Tito Livio, Tácito, y los exordios de las dos oraciones de Ciceron contra Catilina. Se ve en piezas tan oratorias un vascuence puro, correcto, salado, y elevado al grado de la elocuencia. En verdad que siendo tan diferentes los idiotismos o propiedades de ambas lenguas, no se puede hacer una traducción servil, sino algo libre sin alterar las sentencias. Aquí no hay gloria para mi, sino para los autores latinos que se valen de su arte retórica, y para nuestro idioma, que tiene con qué responder". Moglek Vargasi, Markina, 1802.2.26an. *Manual Histórico Español*, VII, 704-5.

Diccionario Geográfico-Histórico (1802) agertu ondoren Moglek idatzitako *Apología de la lengua bascuence*-n ere *Peru Abarca* eta *Versiones Bascongadas* aipatzen dira, biok bateratsu eta azkena argitarara baino lehen idatziak¹.

Egilearen adierazpenetan obraren osotasuna garbi gelditzen da, azken atal den "Nomenclatura" ere ken edo bereiz ezinezko izanik². Eta XIX. mendeko kopietan ere atal edo osagai guztiok egileak jarri bezala jaso ziren, ordena aldaketatxoren bat edo beste gorabehera. Kopia bat edo bestean, alabaina, gehitu ere egin zitzaion zer edo zertxo, adibidez Amabirjinari zortzikoak e. a., ikusiko dugunez.

Honako hau du izenburu osoa:

El doctor Peru Abarca/Cathedratico de la Lengua bascongada/ en la Universidad de Basarte/ð/Dialogos entre un Rustico solitario bas/congado, y un Barbero callejero, llamado/Maisu Juan. 1802 baino lehen ("Prologo al Lector Vizcaino", z.g., -153 + Nomenclat., z.g. -19-, 21x14).

Arch. Bibliot. S. Juan Baup. PP. Franciscanos (Zarauz).

"Rusticus abnormis sapiens, crassaque Minerva. Horacio. El Rustico excelente savio, y la savia Minerba mui estúpida" (izenburuaren hurrengo or.).

"Este manuscrito esta donado por Dn. Juan Jose de Moguel al Colegio de Misioneros de la Villa de Zarauz y se entregara en mi falta indefectiblemente. Unzueta" (izenburupear).

Eskuizkribu autografoa.

Honako atal hauek osatua da: "Prólogo al Lector Vizcaino". "Dialogo I. Entre el inculto bascongado y Barbero Maisu Juan y el culto Casero, Peru", 1-20. "Dialogo II. Entre los mismos Maisu Juan, y Peru. Interloquotoras la Ventera, y su Criada", 21-40. "Dialogo III. Entre los mismos Maisu Juan y Peru", 41-60. "Dialogo IV. Continua Peru en instruir a Maisu Juan", 61-80. "Dialogo V. Entre los mismos Maisu Juan, y Peru", 81-104. Dialogo VI", 105-129. "Dialogo entre dos amigos

(1) "Tengo travaxadas dos obras, la una *Version de las oraciones y barengas de los mexores Oradores latinos*: otra *Diálogos entre un rústico casero, o ranchero, y un cirujano Callejero*". *Apología... Euskalerría*, xxv, 140.

P. *Abarca*-z "Esta obra es dilatada. Se tocan muchísimos puntos, y desafío à los Savios Castellanos, à que no le oigan proferir al rústico una voz que sea tomada del idioma castellano. Ni en las variadas arengas descubrirán reliquias de lengua extraña". *Ibid.*

(2) L. Mitxelena ere oharrerazi zigun hau: "El texto de *Peru Abarca*", *ASJU* 1978-79, XII-XIII, 208.

eclesiasticos, el P. Fr. Pedro de Urlia, y D. Juan de Zandija”, 130-135. “Alexandroren Verbacuntzia bere Gaisotasunian Adisquide, ta Osaguilliai”, 136. “Catilinareen Jardun erreguzcua bere Soldadubai. Salustio”, 137-140. “Germanicoren verba-jarduna Soldadu machinatubai. Ex Tacito Lib. I”, 141-144. “Escipionen jarduna Erregue gazte bati”, 144-145. “Exordio de la Oracion 1.^a de Marco Tulio Ciceron en el Senado contra Lucio Catilina”, 146-147. “Exordio de la Oracion II.^a de M. Tulio Ciceron contra Catilina”, 148-149. “Guizon dongueen bijotzac zaurituten ditu barruco arrac. Ex Tusc. Cicer.”, 150-151. “Falisco Maisubaren Billauquerija”, 151-153. “Nomenclatura de diferentes voces bascongadas, comunes a los Rusticos è ignoradas por no pocos de los Bizcainos”.

Apirilaren 25ean Jose Maria Murgari uzten dio zuzen nahiz alda dezala eskatuaz (argitaratzeko asmoengatik, agian) eta, beraz, badirudi egileak orrazgarrizat jotzen zuela bere obra.

Hain luzaz argitaratua ez izanaren kontua ez da zehatz argitu. Egilearen bizian oso zail zatekeen —pentsa ezinezko, Mitxelenaarentzat—. Izan ere, argitaratzeko baimen ematea korrejidore eta beronen kontseiluaren esku zegoen soil soilik. Eta *Peru Abarca*, euskaldungoari buruz egilearen pentsamendua agertzen duen obra dugularik, daukan kritika sozial eta politikoagatik, hots, justizia gizonen, auzitzarren, foruzale baina euskararen ardurarik ez dutenen astinketagatik, eta agian pentsamoldeagatik ere, ez zatekeen argitaraeraza³ (nahiz eta honek harrigarria dirudien foru-erakundeak izanik). Esan bezala, J. A. Mogelek J. M. Murga diputatu nagusiari utzi zion obra. Politikari eta kultur munduko gizon garrantzitsu horrek ez zuen begi onez ikusten korrejidoreak *Diccionario* delakoan izandako partaidetza⁴ baina ezer gutxi egin zezakeen *Peru Abarca*-ren argitalpenerako.

Egilea hilda gero (1804) Bizentia eta Juan Mogel iloben eskutan gelditu zen. 1808an, frantsesete hasieran, Eleuterio Basozabal, J. Basozabal inprimatzailearen semeak kopia on bat atera zuen eskuz baina gerratean itxaron egin behar, Pr. Bartolome eta Agirre Asteasukoaren idazlanek bezala. Eta 1816-1819 bitartean ez bazen argitaratu, geroago zailago, aipatutako egoera zela bide (karlistada, esklaustrazioak etab.). 1858 eta 1859an Fr. J. A. Uriarte saiatu zen, Delmasi idatziriko zenbait gutun lekuko⁵. XIX. mendeko kopia zenbaitetan argitaratu ezinaren zergatia adierazten da hitz hauen bidez: “por no haber quien pueda dar licencia para ello”, haietako batzutan zinez argitaragarri zela oharrerazten delarik.

1880 arte ez zen argitaratu. Artean kopia franko zebilen, nik bilduak baino askoz gehiago, seguraski. Non, nortzuek eta zertako erabili ote zuten obra edo kopiok? Euskara idatzia ikas edo irakasteko, besteak beste, agian?

Testukritikaren aldetik interesgarriak dira, kopia batzu bederen, beraien asmo eta ekarriagatik, eta baliagarriak edizio kritiko baterako. Ez dira kopia huts soilik: akatsak zuzendu, hutsuneak bete edo osatu eta hobetu egiten dute testua alderdi batzutan (in-

(3) “No se habría podido conseguir el permiso legal necesario para ello, y ese permiso tenía que venir de Madrid”. L. Mitxelena, “El texto de Peru Abarca”, *ASJU*, XII-XIII, 1978-79, 207. A. Zelaietaren ustez, txinel eta jujeen kritikaz gainera, apaiz aterbetuekiko Mogelen konportamendua edo Frantziako Iraultzaren tratamendua “edozein zentsuratzailerentzat dudagarri” zatekeen. *Peru Abarca-ren berrirakurtzea*, Donostia, Kriselu, 1979, 17-22.

(4) “...por lo que me ha escrito repetidas veces el Corregidor de Vizcaya, este tiene poquísima parte en él. Sólo revisó, y de prisa, lo hecho; corrigió lo que creyó equivocado, pero no adicionó cosa alguna [...]. Créamelo Vm. aunque al apreciable Murga y à todos los paisanos oiga decir otra cosa”. Vargasek Mogeli, Fuenterrabia, 1802.7.9an.

(5) 1858.9.17an, 1858.12.21ean eta 1859.1.4ean idatzitako gutunak. Ikus Ruiz de Larrinaga, O.F.M. “Cartas del P. Uriarte al Príncipe L. L. Bonaparte”, *ASJU*, 1954, 77, 78-79, 80. (Delmas-ek Uriarteri eginiko gutun batzu Eusko Legebiltzarreko Bibliotekan gordetzen dira. *Catalogo J. R. Urquijo*, n.º 8.080).

koherentziak ezabatuz e. a.). Bat, gainera, jatorrizko eskuizkributik aterea da eta besteren bat edo bestetan kopia-lariak aurrean izan du hura zalantza batzu garbitzeko.

Pizkunde garaian, beste obra batzuei bezala (adibidez, P. P. Astarloaren *Discursos filosóficos sobre la lengua primitiva*), argitara ateratzeko ordua iritsi zitzaion.

Bilboko *Beti-Bat* egunkarian ateratzen hasi ziren lehen aldiz, foiletin eran, 1880ko ekainaren 15etik aurrera. *Ateneo* gasteiztar aldizkarian ere bai, maiatzetik, baina "Prologo"-tik aurrera ez zen igaro, Bilbon ateratzen ari zirela ikusirik. *Euskal-Erria* aldizkarian eman zen guzti honen berri eta J. I. Aranak ere bere *Bibliografía Bascongada*-n (eskuiz.) jasotzen du⁶. *Beti-Bat*-eko argitalpena ez da Zarauzko jatorrizkotik aterea, kopia ez oso on batetik baizik (ikus aurrerago).

Liburu gisa, 1881.ean argitaratu zen (Durango, Julian de Elizalde), jatorrizko eskuizkribuan oinarriturik⁷:

El doctor Peru Abarca, catedrático de la lengua bascongada en la Universidad de Basarte ó diálogos entre un rústico solitario bascongado y un barbero callejero llamado Maisu Juan. Obra escrita por el presbítero D. Juan Antonio de Moguel. Durango, Imp. y Lib. de Julián de Elizalde, Artrecalle, núm. 57, 1881 (240, 18x11).

Jatorrizko eskuizkribua oinarritzat hartzean, aurreko kopiekin konparazioan testu fidagarriago eskaintzen du eta edizio on bat da. Jatorrizko testuko huts batzu zuzentzen dira, hutsuneak betetzen e. a., nahiz eta gaizki jasotakoak gehiago diren. Euskarazko testuari dagokionez, Mogelen grafiak gordetzen ditu, horietako franko garaiako usadioetara egokitzen edo egokitu nahi dituen arren (adibidez eskuizkribuko *v, iss* eta *in*-ren ordez *b, is* eta *iñ*; *guejago, lejo* eta abarren ordez *gueijago, leijo*; *g⁶,², th* e. a.; edo hitz-elkarketa nahiz bereizketa, puntuaketa, letra nagusi edo txikien kasuan). Gaztelarazko zatietan euskarazko testuan baino aldaketa gehiago dago eta beroriek garai-ko usadio ortografikoetara egokitzeko asmoa erakusten dute.

Edizioaren paratzailea Aita Daniel Baertel eta Miotia frantziskotarra (1850-1922), aita Bohe-miakoa eta ama durangarra zuena izan zitekeen⁸.

Hurrengo edizioak (1936.eko guda aurrekoak): *Euskalzale* aldizkarian, 1899, R. M. Azkuek kopia batetik aterea, J. C. Cortazar-en gaztelarazko itzulpen batekin⁹. Du-

(6) "El Doctor Peru Abarca. Imprenta del Beti-bar, à cargo de C. Pérez, Pelota 2, principal. 1880. (Véase el Diario (de Bilbao) "Beti-bar" del 15 de Junio de 1880)". J. I. Arana, S. J., *Bibliografía Bascongada* (eskuizk.), 161. or. (Ideologiaz, J. I. Arana-rentzat "católico político" zen egunkari hau, 160. or.).

(7) "Existiendo en poder de varias personas copias manuscritas de esta utilísima obra, llenas en general de defectos, se advierte que la impresión está copiada exactamente del original que se conserva en el convento de los RR.PP. Franciscanos de Zarauz, los que se han prestado generosamente á facilitarla, en aras del movimiento bascófilo que felizmente se desarrolla de día en día de muy pocos años á esta parte". "Advertencia".

(8) Fr. Daniel Baertel-en bizi-zerzeladez ikus "Miscelánea", *EJ* (vii, 1953-1957, 129. or.). J. Ruiz de Lar-rinaga, OFM, "Fragmentos de nuestra Bibliografía", *Homenaje*, 188. N. Kortazar, (Nicolás Alzola Gerediaga), *Cien autores vascos*, Auñamendi, 1966, 80-82. or. (Ikus baita azken honek dakarren bibliografía). S. Onaindia, *Euskal Literatura*, II, Etor, Bilbao, 1973, 99. or.

(9) "Moldaldi au egiteko Mogel-ek ezkuiz eginikoaren birregite edo kopia eder bat begien aurrean euki dogu. Moldaldia amaitua gero, Zarauzko Aita Frantziskoren komentuan, bertako nagusiaren eskifini esker-garriz, Mogel-ek egiña bera ikusteko eran egon gara". R. M. Azkue "Zer edo zertxu", *Peru Abarca*, *Euskalzale*, 1899. *La Gran Enciclopedia Vasca*, J. San Martinen hitzaurre batekin.

"La tercera edición es la de Azkue, de 1899, en Bilbao, en la imprenta de Euskalzale(...) se le ocurrió a Azkue poner en columna cercana la traducción castellana que debió hacer él en un capítulo y D. Juan Carlos Cortazar en el resto. El prólogo es de Azkue, y en él dice que la edición fue costeada por dos vascófilos de Bilbao. Tiene 157 páginas y notas de Azkue, pero carece del prólogo castellano de Moguel del vocabulario final. De esta traducción mandó una copia D. José Arriaga, con notas nacionalistas, a la Public Library, de la Quinta Avenida, en N. York. Parece que Sabino Arana empezó a traducir el Peru Abarca, pero lo dejó interrumpido, como le pasó con otros varios trabajos". J. Garate, *La época...*, 70.

rango: Elosu, 1904¹⁰. *Tierra Vasca* donostiar egunkarian, 1933, J. Arriagak, ortografia modernotuz. *Euzkerea*, 1936, Zabala Arana, J. "Nabarizta'ra'k euzkerei dagokijonez atonduta", hots, testua erabat aldatuta. Aurretik, 1893an, Dodgsonek Azkueri hitz zerrenda bat presta eta argitaratzeko eskatzen dio, bi orrialdearen frantsesezko itzulpen saiotxo bat bialtzen diolarik¹¹. 1894ean S. Aranak *Bizkaitarra*-n "Dialogo III" argitaratu zuen "Baserriko bizitzia" izenburupean, ortografia aldetik aldaketa batzuekin (y-, x, s-ren ordeztu z franko aldiz)¹². Gainera, Gregorio Arruek gipuzkeraz jarri zuen, itzulpen honen zati bat F. Arozenak 1948an argitara zuelarik¹³.

Aipatu edizioetan eta 1936ko gerra ostekoetan obra hain garrantzitsu honen testua ez da behar bezala finkatu. 1881eko edizioak, harrez gerokoekin oinarri, eskuizkributik zehatz kopiatua dela oharterazi arren, esan bezala grafia batzuek egokitzen ditu, beste batzuek zuzentzen eta beste franko okerragotzen. Bietan ageri dira huts berak, gainera. Edizio kritiko baten premia L. Mitxelenak aldarrikatu zuen eta saio bikain bat eskaini.

Peru Abarca-ren kopiak

1. *El Doctor Peru Abarca/Catedrático de la lengua bascongada/en la Universidad de Basarte, /ó/ Diálogos entre un Rustico solitario bascongado, y/un Barbero Callejero llamado Maisu Juan. /Compuestos por/D. Juan Antonio de Moguel/y Urquiza/Cura de la Villa de Marquina en Vizcaya. /Ademas, contiene este Libro, trozos selectos de las Oraciones de Ciceron; Alexandro; etc. y Fabulas/traducido todo al Bascuence Vizcaino por dicho S^{or}/Moguel, de cuyos originales papeles los he copiado/con todo cuidado yo Eleuterio de Basozabal/Año de 1808. ("Prólogo, XXI-91-"Dialogo entre dos amigos...", 22 "Nomenclatura", z. g., 11 or., 22'5x15).*

Eduardo Unzeta-rena da. Bera eta bere arreba M. Karmeni esker ezagutu ahal izan dit.

E. Basozabal-en hau, bere aitorenpenaz gainera, argi dago Zarauzko jatorrizkotik kopiatua dela. Adib., Oihenarte-ren "usoak joan, sareak hedatzen" Basozabal-ek "Usua Juan sariac edan" bihurtzen du, 47. or. Badu, baita, osatzeko asmoz gehitutako hitz bat: "Carubac daruan sardiniari, oratu eguijoc *bustaneti*", 47. or.

(10) "Esta edición [la 2.ª] es la que comenta Sabino Arana en sus *Lecciones de ortografía del euskera bizkaino* Bilb. 1896, estudiando su ortografía en las págs. 66, 70 y 71... diciendo lo siguiente en la pág. 14: "El muy apreciable literato bizkaino euskerógrafo Mogel (D. Juan Antonio) que en algunos puntos quiso ser euskerólogo, expresó dicho principio en las siguientes palabras: "la buena escritura debe conformarse con la pronunciación", pero tampoco pasó de ahí ni supo aplicarlo". J. Gárate, *La época...*, 69.

(11) "Je vous prie de préparer pour la publicité, dans *l'Euskera* ou quelque autre Revue Linguistique, une liste de mots usités en Peru Abarca qu'on cherche en vain dans P. Novia de Salcedo. Ce livre est utile comme glossaire, mais est incomplet à un degré qui m'étonne, et surtout pour le dialecte de votre province qui lui a donné tant de distinction. Maintenant, pour vous démontrer encore une fois combien sérieusement j'aime même le Biscain, que je vous ai dit avec une franchise brutale mais au même temps le moins attrayant des dialectes Euskariens je vais vous donner mon essai de traduction de deux pages de Peru Abarca (que vous ferez bien de traduire ou bien de fournir d'un glossaire très complet à l'usage des commerçants). En vous priant de m'expliquer dans votre réponse les mots que je vous signalerai à la fin comme les moins clairs dans mon esprit". Dodgsonek Azkueri.

Peru Abarca p. 115. "Essai de traduction" (orrialde biren frantsesezko itzulpena eta bukaeran ohar eta galdera batzuek Azkueri). E. S. Dodgson, 2 mars 1893, Azkueren gutundegian. Azkue Biblioteka.

(12) *Bizkaitarra*, 1894-5' zenbatakua, Ylbaltza-28; 6' z. Otsalla-28; 7' z. Epalla-31; 10' z. Orrilla-24; 14' z. Agofila-31; 16' z. Ufila-31.

Josu Turuzeta, S. Aranaren beste idazlan batzuekin batera argitaratzekotan dabil. Berari esker ezagutzen dit.

(13) *El doctor Peru Abarca... Obra escrita en dialecto vizcaino por el Presbítero D. Juan Antonio de Moguel y traducida al de Guipúzcoa por D. Gregorio Arrue con algunas variaciones*, BAP, 1948, IV, 175-194, 337-353, 513-520; 1949, v, 71-77.

F. Arocena, "La versión guipuzcoana del *Peru Abarca*, de Mogel. Examen preliminar" BAP, 1948, IV, 165-174.

Dena dela, orain arte ezagutzen direnen artean berau da kopiarik hoberena.

Eskuizkribuarekin batera orri solte batean P. A. -tik bildutako hitz zerrenda bat dator —E. Bazabalena, dirudienez— bakoitza bere esanahiarekin.

2. *El Doctor / Peru Abarca...* XIX. m. ("Prol.", z. g., 47-205 or., 20x15).

Azkuek zeukan eta orain F. Krutwigek. Beroni esker ezagutu ahal izan dut.

Letra ederreko kopia on bat da, agian Zarauzkotik edo honen hurbilekoren batetik aterea. Ez du aldatzen ezta ordena ere, ez gehitzen. Aitzitik, inoiz hutsik ere uzten du, dena kopiatu gabe, hots. Adibidez, *usin eguin... Estornudar, y arrausin eguin bostezar* (Zarauzko jatorrizk.): *usin eguin... Estornudar* (kopia honek). <S> eta <z> gaizki idazten ditu, hala ere.

3. *El Doctor Peru Abarca... Obra escrita por el Pr^o Juan Antonio de Moguel*, XIX, m. ("Prologo", XLIX-232 or., 20x14).

Iriberriko (Olite) frantziskotarren komentutikoa.

Archivo de los PP. Franciscanos (Aranzazu). Arm. 5.º Carp. 81.

Arantzazu I deituko dugu.

Kopia honek aurkibide bat dakar eta bertan: "Diferentes advertencias", 227. or. "Motivos por que no se imprime esta obra", 229. or., "Nombres de varios arboles y arbustos...", 231. or.

"Advertencias de las faltas notadas en el ejemplar manuscrito de que se sacó esta copia, y no se sabe si fueron faltas del autor ó del copiante del ejemplar anterior.

Se advierte que del original solo se ha conseguido enmendar ó llenar la palabra del n.º 3 pues tiene los demás defectos.

1.ª Al folio 11 línea 18 dice "ni nas iru echaguntzaren jaube" y al folio 76, lin. 7 dice "Eztaucac eche bat baño"; para salvar esta contradiccion pudiera decir al folio 11 "ni nas neure echaguntzaren jaube". *Asi se ha puesto visto el original, que tenia el mismo defecto.*

2.ª Al folio 65 lin. 2 y 3 dice "Daucadazan alábac dira bicochac, edo batera jaijuac" y al folio 73 línea 15 dice "Alaba bijen artian gazteenac", y parece que hay contradiccion á no tomar por mas joven la ultima que nació. *Así ha quedado visto el original.*

3.ª Al fol. 58 lin. 4 falta una palabra, que bien pudiera ser "igorciten". *Visto que el original dice "eregau", así se ha puesto.*

4.ª Al fol. 192 lin. 4, falta otra palabra que acaso podrá ser "arquitu, ó aurquitu" á no suplirla con puntos suspensivos. *Se ha puesto con puntos suspensivos.*

5.º Al fol. 151 lin. 14 se pregunta ¿Cer da Egaberia? y al fol. 152 falta su contestacion, asi como la version al castellano en el fol. 155 línea ultima que se ha suplido poniendo la Avefria. Según Larramendi, además de dar esta version, daba su explicacion bascongada diciendo Egaberia, Egazti-otza, en su palabra Ave-fria del Diccionario trilingue. Tambien etimologicamente puede ser Egazti bero baguia.

6.º En la nomenclatura estaban sin versión castellana las voces siguientes, que he procurado llenar lo mejor que me han informado:

Muquirijua

Orriquia

Perrestupia

Soldu ó zoldu

Tramanculuba

Ugabia, ó Vaguia

Monton.

Tenazas de Ferreria.

Agramiza, ó la parte ínfima del lino.

Reducirse á materia ó madurarse alguna hinchazon.

El armazon de alguna maquina, como el telar, etc.

El palo de que se tira al chimbo en la ferrería.

7.º El folio 117 en la enumeración de las piezas del carro faltaban las ruedas. Tambien faltan en el original, pero se le han puesto en esta copia".

“El original de esta obra lo heredó Dn. Juan Jose de Moguel Vicario Ecc^o y Beneficiado de la villa de Marquina, quien à su fallecimiento se lo dejó al P. Fr. Juan Domingo de Unzueta, à condición de que cuando se rehabilitase el colegio de Misioneros de Zarauz, fuese para dicho colegio.

Viendo el merito de esta obra que bien merecía ver la luz publica imprimiendose, pero que hoy no puede legalmente verificarse esto por faltar quien pueda dar licencia para ello, el copiante de este ejemplar pone la siguiente

Decima

Por un Moguel vi la luz
Y otro Moguel (su heredero).
Me confina, prisionero,
Al Colegio de Zarauz.
Si hubiera sido andaluz
El que en perpetua clausura
Fixó mi suerte futura
La sufriera resignado:
Para darla un bascongado
Creo sentencia muy dura”.

Izan ere, hau bezalako kopia batzuek zati batzu jatorrizko ataletik atera eta bukaeran jartzen edo eranstean dituzte, hala nola, jatorrizko izkribua Zarautzen egotearen eta argitara ezinaren zergatia eta “Décima” delakoa (Arantzazuko kopia honek edo Markinako Karmengo komentukoak, adibidez) edo Nomenclatura-ren ondorengo habe eta habetxoen zerrenda.

Beste batetik kopiatua dela aitortzen du (Azkue-Krutwigenaren antz pixka badu). Baina zuzendu nahi ditu akatsak eta bete hutsuneak, jatorrizko eskruizkribua ikusita. *Ts, tz, s, z* nahasten ditu.

4. Kopia honen anaia biki bat, “Nomenclatura”-ren ondorengo hiru atal berak eta aurkibidea dituen aurkitu eta beraren berri eman digu A. Zelaietak (*Deia*, 1986.1.13an).

El Doctor Peru Abarca. Obra Escrita por el Pr.^o D.^o Juan Antonio de Moguel. XIX. m. (z. g., 287. or.).

Azkue Bibliotekan gordea.

5. *El Doctor Peru Abarca.* XIX.m. (“Prol. “, z. g., 24 — 190 or., 20x14’5).

“J. J. Moguel. Manuscrito con el titulo de Peru Abarca y otras piezas clásicas en vizcaino marquinaes... Contiene los siguientes escritos [*Peru Abarca*-ren atalak datoz, eta ondoren:] Terminos bascongados correspondientes a las doctrinas”. (J. J. Mogelen kopiatzat jotzen da hor, beraz).

Archivo de los PP. Franciscanos (Aranzazu), XVI-45.

Aranz. II deituko dugu.

Barruan, eta solte, gaztelera-euskara hiztegitxo bat, 8 orrialdetako, lehen zortzi Mandamentuetako dotrinetan erabili ohi diren hitzena. Asko eta asko Larramendiren hiztegitik hartuak dira.

Nahiz eta ortografian ardurababea izan, eta zuzentzeko asmorik bagekoa, badirudi jatorrizko-tik edo kopia on batetik atera dela. Errefrauetan ere jatorrizkoaren ordena bera mantentzen du. Dena dela, ez dirudi Azkue-Krutwigen kopiaren abar bereko denik.

6. *El Doctor Peru Abarca... Obra escrita por el Presb.^o/ Dn. Juan Antonio de Moguel.* XIX. m. (“Prol.”, XXXIII-153 or., 29x17’5).

Jatorrizko eskuizkribuaz, beronen argitalgarritasunaz eta “Décima” delakoaz, 153. or.

“De la Biblioteca del Convento de Carmen. Marquina”. Kopia bat dago Azkue Bibliotekan.

"Nomenclatura" ondoren: "Nombres de varios Arboles" (zerrenda). "Nombres de varios Arbustos" (zerrenda). "Yndice de lo comprendido en esto Tomo".

Azken orrialdean, *Arantzazu I* deitu dugun kopiak bezalatsu: "El original de esta obra escrita por el Presvitero Dn. Juan Antonio de Moguel lo heredó..." Ez dakar argitaratu ezaren zergatia. Bai, ordea, "Décima" ospetsua. Eta ondoren: "Esta obra esta inedita y su merito es tal que bien merecia imprimirse y dar al Publico". *Arantzazu I* deitu dugun kopiaren antza badu, beraz.

Nahiko traketsa (s, z, ts, tz nahasketa e.a.), ortografiari dagokionez.

7. *El Doctor Peru Abarca...* XIX. m. (144 - "Yndice" [1], 20'5x15).

José Segundo de Usaola Presbitero (zigilua).

Julio de Urquijo 2062. 5-5. "Copia del (v. 544), creo que anterior a su publicación, en 1881. Se lo compré al Sr. Bernaola" (eskuz). Ex libris: Julio de Urquijo'ren liburuetatik bat.

Biblioteca de la Diputacion de Guipuzcoa. Fondo J. de Urquijo.

"Nomenclatura"-ren ondoren: "Nombres de varios árboles". Abe nagusijac dira oneec. "Nombres de varios arbustos". Abechubac dirá beste oneec. Fécit mirabilia mágna in coelo, et in terra, qui pótens est..., 143-144.

"El original de esta obra lo heredó Dn. Juan José de Moguel... Viendo el mérito de ésta obra, que bien merecia ver la luz publica..." (*Arantzazu I* deitu kopian bezala).

"Índice de lo contenido en esta obra".

Dodgsonen Vinsonen *Essai d'une Bibliographie...*-ri gehigarri gisa eginiko ohar batzutan (Azkué Biblioteka) kopia honen berri ematen da:

"Hay una obra copia de Peru Abarca en la casa del Presbytero Dn. Jose de Uzaola en Durango anterior de la impresión, en donde se lee no jatorzac sino jatortaz que quiere decir me vienen". (Beherago): "D. J. M. de Bernaola estima que la copia que posee D. J. de Uzaola no tiene mucho valor crítico porque no es una simple copia pero mas bien un ensayo de mejorar el texto del autor. Todas estas copias son anteriores a la edicion publicada en 1881 (544 en la Bibliografia de J. Vinson) D. J. M. de B. piensa que el original del autor obra en el Convento de Zarauz".

"D. J. M. de Bernaola, presbitero de Durango posee una copia del manuscrito original del Peru Abarca de Moguel sacada antes de la edicion publicada en 1881, que se vende hoy en la libreria de Elizalde en Bilbao. Este modesto Bascófilo ha observado que la copia tiene à la pagina 58 jatorzac en vez de jaraozac que le obligó á D. Arturo Campión á publicar una larguísima nota en la página XXVI de su Gramática porque no tiene sentido ninguno" (beste pasarte batean).

Kopia ona da.

8. *El Doctor Peru Abarca... Obra escrita por el Presbitero Dn. Juan Antonio de Moguel*. Osatu gabea. Excipit: ez da bere buru utzian (Dial. I), XIX. m. ("Prologo", XXV or.).

J. de Urquijo, 2326. F-6.

Biblioteca de la Diputación de Gipuzkoa. Fondo J. de Urquijo.

("Obra inédita").

("El original de esta obra debe poseerlo Dn. [Ramon] Echezarreta (sic) de Durango, sobrino del Sr. Moguel). José Manterola" (errubrik.) S. Sebastian, 1877.

Ez da kopia oso fidela (<s>-ren ordez <z> usu agertzen da).

Honen berri ere Dodgsonen eman zigun esandako gehigarrian: "D. Liborio Azurmendi, coadjutor de Abadiano me mostró el 10 de Diciembre 1898 la copia por el mismo sacada de la de Don Ramon Echezarreta de Durango. En esta se lee igualmente jatorzac en el dialogo primero, pagina 16".

9. J. I. Aranak, S. J., bere *Bibliografía Bascongada*-n aipatzen duen kopia batean zortziko batzu —Ama Birjinari, Jesusi, munduaren sortzeari— gehitzen zaizkio obrari. *Bibliografía Bascongada* (eskuizk., Azkue Bibliotekan), 43. or.:

“1780-1800? El Doctor *Peru Abarca* Catedrático de la lengua bascongada en la Universidad de Basarte; 6 *Dialogos* entre un rustico Solitario bascongado y un Barbero Callejero llamado Maisu Juan. Obra escrita por el Pbro. Dn. Juan Ant.º de Moguel (manuscritos de mas de 200 hojas. Hay algunas copias en Durango. Tiene además de los 7 dialogos sobre lengua, propiedades y elogios de los bascongados, otras cuestiones (todo menos el prologo) en bascuence de Bizcaya y trozos de Escipion, Ciceron, etc. en bascuence, nombres de arboles, arbustos, y zorcicos a la Virgen, à Jesus y à la Creacion del mundo... El original debe hallarse en poder del P. Estarta, Provincial de los Franciscanos. Dn. Ramon de Echezarreta tiene un buen ejemplar”.

Ohar hau, beheko aldean: “Durango. D. Ramon de Echezarreta, vascófilo (viejo). Id. Dn. Pedro M.ª de Areitio Pbro. El cura de Berriatua Dn. Ildefonso de Astarloa pariente de Dn. Pedro”.

10. *El Doctor Peru Abarca...* osatu gabea. Excipit: Pasan a la cocina. (Dialogo v). 1874 baino lehen, (Prologo, xxxix-139 or., 20'5x12).

“Este libro pertenece á Dn. Angel de Amunategui Cura de Algorta. 1874” (izenburu ondoko or.).

Jose Maria Gogeaskoetxeak utzi zidan eta Amunategi hori nor zen adierazi: Algortan egon omen zen abade, “Puente Colgante” delakoa martxan jarri zuten garaian. 1915 inguruan, aldiz, Busturian omen da, non helbarriturik hil bait zen. Angel Arrien Amunategi-ren lehengusua.

Errefrau ordena Azkue-Krutwig, *Arantzazu I* eta Markinako Karmengoarena bera du.

Beti-bat-eko edizioa

Eusko Legebiltzarreko Bibliotekan (*Fondo J. R. Urquijo*) aurki daiteke edizio arraro hau. Bilboko Karmelo komentuan dagoenari eta Aita L. Akesolori esker ezagutuari orrialde hauek falta zaizkio: 1-22 or. (“Prologo”-tik gehiena), 115-126 or. 135etik aurrera hutsez beterik dago. Eskuizkribua e. hitz-hasieraz izendatuko dugu eta *Beti-Bat*-eko edizioa BB.

Kopia batetik aterea da eta huts larriak eta jatorrizko eskuizkribuaz bestelako grafiak (bokale bitu, <s> eta <z> nahasketa e.a.) nabari dira. Adibide batzu jarriko ditugu soilik:

- e. 21 anchina jøeban Olaarrac... : BB ... jøevan Ollarrac...;
- e. 21 Celango desberguenzac... : BB desvergüenzaac;
- e. 21 goiseco escaarijac : BB goiseco escarijac;
- e. 21 Nic egun oro gosaritu, bazcaldu... : BB bascaldu...;
- e. 21 gavaz, oera baño leenago neure emazte, ta umiac lagunduten deusteela... : BB gavaz oera baño beenago neure emaste...;
- e. 65 azeri zaarrac allia luce, bera leguezcuac... : BB aseri zaarrac allia luce, bera leguescuac;
- e. 65 Baantzut cer dinozun; baña cer esan gura dau orrec? : BB Baanzut cer diñosun, baña ¿cer ezan...;
- e. 65 Marija bichiguiña, suba da oguiguña: BBbichiguina... oguiguina;
- e. 67 Igazco chacurra (sic), Aurtenguaren urcatzalle: BB audenguaren orcatzalla;
- e. 67 Ondarrua, ta Motricu, Idijac Idija arquitu: BB idiac idia arguitu.

1881eko edizioa

L. Mitxelena, bere artikuluan, hots, “El texto de *Peru Abarca*”, *ASJU*, XII-XIII, 1978-79, 201-224 [= *SHLV*, 932-947], egile eta obrari buruzko hitzaurre moduko

baten ondoren, jatorrizko eskuizkribu eta 1881eko edizioeko testuaz ari da, grafia kontuak aztertu ez ezik, hitz zail batzuen forma eta esanahia, baita sintaxi arazo batzuek planteatuaz, e.a.

Ni hemen grafietara mugatuko naiz. Eskuizkribua *e.* hitz hasieraz izendatuko dut eta 1881eko edizioa zenbaki horrekin.

L. Mitxelenak aipatu ditu eskuizkribu eta edizioeko "errores coniunctivi" direlakoak eta testu biak bat datozeneko beste forma batzuek, 1881eko edizioa eskuizkributik aterea dela frogatzen dutenak. Baita edizioak erakusten duen jatorrizko eskuizkribuko grafien errespetua —gaztelarazko zatietan ez bezala— <v>-ren ordez <b> jarriaz soilik, batez ere bokal artean; *ai* nahiz *ei* diptongoek *a* bokala jotzean <j>-ren ordez (adib. *gnejago*) <ij> hobetsiaz (*gnejjago*), nahiz ez erregularlari, eta in-ren ordez *iñ*. Edizioan zuzendurik datozen hutsak —eskuizkribukoak— eta, alderantziz jatorrizkotik gaizki jasotako franko ere bai.

Azken hauetatik hasiaz, zerrenda bat jarriko dugu, Mitxelenak dakartzanak barru, haren aipamena konstatatuaz.

- e. Prol. [1] diò a *la luz*: 1881 5 à luz;
- e. Prol. [1] de esta *su* obra: 1881 5 de esta obra;
- e. Prol. [6] alguna *rara vez*: 1881 11 alguna vez;
- e. Prol. [7] reales, o *imaginados*: 1881 13 imaginarios;
- e. Prol. [7] chito, tint, *gutziz* on: 1881 13 gustiz;
- e. Prol. [7] con *sola una* leccion: 1881 13 con una sola leccion;
- e. Prol. [7] tint ona ò *gutziz* ona: 1881 14 gustiz;
- e. Prol. [8] *oneguia*: 1881 14 oneguija;
- Prol. [8] *gaistuenguia*: 1881 14 gaistuenguija;
- Prol. [9] *Ergotismo*: 1881 16 Erdotismo;
- Prol. [11] en buena parte de *la* Guipuzcoa: 1881 18 de Guipuzcoa;
- Prol. [12] juan zadiz, egon zadiz: 1881 20 juan zadiz por jun zaite, egon zadiz;
- Prol. [14] debe ser *preferida*: 1881 23 preferible;
- Prol. [16] se *extendió* a la Peninsula: 1881 25 se extendía a la Península;
- Prol. [19] *ereccion* de algun Caserio: 1881 28 creacion;
- Prol. [19] Ir-un: 1881 29 Ir-um;
- Prol. [19] describe *en* etimologia: 1881 29 describe su etimología;
- Prol. [20] *equivale* a Flaviopolis: 1881 29 equivalente á Flabiopolis;
- Prol. [20] afluente *en* la narracion: 1881 31 afluente de la narracion;
- Prol. [21] *escuzabala*: 1881 32 escu zabala;
- Prol. [22] Otsoa y Chacurra: 1881 32 otsoa, chacurra;
- Prol. [26] *Nirauntsan*: 1881 38 Nirauntzan;
- Prol. [27] *garandu*: 1881 39 garaundu;
- 3 dongaro *jasten*: 1881 46 dongaro jasten;
- e. 5 *biarguintzac*: 1881 48 biarguintzac (Mitxel. aip.);
- e. 6 *baleuquez*: 1881 49 baleuqueez;
- e. 9 *badaquigu*: 1881 52 Badaquizu;
- e. 11 *iracatsi* (?) deuscubezan: 1881 55 eracatsi...;
- e. 12 on *guztiac*: 1881 56 on guztijac;
- e. 14 *maietaco* janari gozuac?: 1881 58 maijetaco janari gozuac?;
- e. 15 aise *dongaz*: 1881 60 aise dongas (Mitxel. aip.);
- e. 15 *atzcada* bi aza: 1881 60 atscada bi aza (Mitxel. aip.);
- e. 15 *esteutsa* calteric: 1881 60 esteutsa calteric;
- e. 18 sartu *etzedin* Maisu Juane: 1881 64 eztedin;
- e. 19 *bertati*: 1881 64 berbati (Mitxel. aip.);
- e. 20 eztarri *guztia* (Mitxel. aip.): 1881 65 gustia;
- e. 21 *Interloquotoras* la ventera: 1881 67 Interlocutores;
- e. 21 *bazcaldu*: 1881 67 bascaldu (Mitxel. aip.);
- e. 21 *christinauba*: 1881 67 cristinauba;
- e. 22 *litzatian*: 1881 69 litsatian (Mitxel. aip.);
- e. 23 orretan *onetan* (?) ta dei: 1881 69 orretan, ta dei;
- e. 24 *Ez nas* ni nesquia: 1881 70 ez naz...;
- e. 24 compianza: 1881 71 compiantza;
- e. 24 *orrec* dira: 1881 71 orrec dira;
- e. 25 *Edatera datoazan* guizonac: 1881 72 datosan (Mitxel. aip.);
- e. 25 *miña* dauca: 1881 73 miña;

- e. 26,2.er. *Fraisca*: 1881 73 Praisca (Mixel. aip.);
- e. 29 *Praisca*: 1881 78 Fraisca (Mixel. aip.);
- e. 30 *Fra*: 1881 78 Prais.;
- e. 30 *gu baguaz*: 1881 78 bagoaz;
- e. 33 *derichuna*: 1881 82 derichazuna;
- e. 33 *Leen* (?): 1881 82 len;
- e. 33 *barrena*: 1881 82 barruba (Mixel. aip.);
- e. 33 *Beraz*: 1881 82 Berac;
- e. 34 *miina* (lengua) atera eraguin: 1881 83 miña (Mixel. aip.);
- e. baninchatzu (?): 1881 84 bañinchatzu (Mixel. aip.);
- e. 35 *bein bana* (sic): 1881 84 bein banaan;
- e. 36 *Azalchubac*: 1881 85 azalchubar;
- e. 36 *aituco*: 1881 85 aitnco;
- e. 36 *estalduteco*: 1881 85 eztalduteco;
- e. 37 *miña*: 1881 85 miña (Mixel. aip.);
- e. 38 *Urdaiunsaquiya*: 1881 87 Urdaiunsaquiya (Mixel. aip.);
- e. 39 *Ordotsac*: 1881 88 ordotsat (Mixel. aip.);
- e. 42 *ospe*: 1881 92 ozpe;
- e. 43 *guiltz*: 1881 93 guiltz;
- e. 43 *Erriojara*: 1881 93 erriojara;
- e. 45 *deutsegu*: 1881 95 deutsegu;
- e. 49 *eregubac*: 1881 99 erregubac;
- e. 49 *Igues dodalaco*: 1881 100 dodalace;
- e. 51 *Ah bai ce gorja*: 1881 101 gorija (Mixel. aip.);
- e. 51 *jaana!*: 1881 101 jana!;
- e. 51 *Eztozu ez...*: 1881 101 Estozu;
- e. 52 *eracatsita* (?): 1881 102 iracatsita;
- e. 56 *ezarri*: 1881 107 esarri (Mixel. aip.);
- e. 59 *zucenzalliac*: 1881 112 zucenzalliac;
- e. 60 *balz*: 1881 112 baltz;
- e. 60 *Ez nintzate*: 1881 112 Esnintzate;
- e. 62 *penzudaan*: 1881 116 pentzudaan (Mixel. aip.);
- e. *bera* leguezcuac: 1881 120 bere... (Mixel. aip.);
- e. 66 30. Gois gorri, laster euri, arrats-gorri goizian Eguzqui.: 1881 122 30. Gois-gorri, laster euri;
- 31 Arrats-gorri, goisian Eguzqui (errefrauen zenbakiak aldarura daude. Mixel. aip.);
- e. 69 *eztauque* (e. nequeric...): 1881 124 eztauque (e. nequeric);
- e. 70 *cristan* errijan?: 1881 125 cristau errijan? (Mixel. aip.);
- e. 70 *dagualaco*: 1881 126 nagualaco;
- e. 71 *Ijeliac*: 1881 126 Ijetiatic (Mixel. aip.);
- e. 71 *eraatsiric*: 1881 127 iraaatsiric;
- e. 71 *Uaguiaz*: 1881 127 uraguiaz (Mixel. aip.);
- e. 72 *bestian*: 1881 128 bestean;
- e. 73 *obiaguca* (sic): 1881 128 obiagua;
- e. 73 *aimbeste*: 1881 128 aimbezte (Mixel. aip.);
- e. 73 *ebaqui* (sic): 1881 128 ebagui;
- e. 73, 75 *icatzquiñac*: 1881 129 icatzquiñac (Mixel. aip.), 130;
- e. 74 *lagundu*: 1881 129 lagandu (Mixel. aip.);
- e. 74 *Ez liratee* (Ezlratee?): 1881 130 Ez litzatequez (Mixel. Ezliraquee);
- e. 78 *Chimbua*: 1881 134 ———;
- e. 78 *Cepo* ("Mazucariac" baino lehen): 1881 134 ———;
- e. 84 *miña* (lengua): 1881 141 miña (Mixel. aip.);
- e. 89 *Artajorraija*: 1881 148 Aztajorraija (Mixel. aip.);
- e. 89 *Aijotza*: 1881 148 Aijotia (Mixel. aip.);
- e. 92 *icerdi bitsetan*: 1881 151 icerdi bitzetan (Mixel. aip.);
- e. 93 *inguruban*: 1881 153 ingurnban;
- e. 97 *ez ecer* (eecer?) gueijago: 1881 157 ecer ez gueijago;
- e. 97 *Agur Maria*: 1881 157 Agur Marija...;
- e. 97, 98 *Halabiz*: 1881 157, 158 Alabiz (Mixel. aip.);
- e. 98 *Virginia ganic*: 1881 158 Virginia ganic (Mixel. aip.);
- e. 99 *atseguin*: 1881 159 atzeguin (Mixel. aip.);
- e. 99 *ebaquico* ditudala: 1881 159 ebaguico ditudala;
- e. 103 *Communinua*: 1881 163 Comuninua (Mixel. aip.);
- e. 104 *Joannis*: 1881 164 Joanis;
- e. 104 *Prepara su menjunje*: 1881 164 su menjunje;
- e. 107 *non nai Ardiac...*: 1881 169 nor nai ardiac ta...;
- e. 108 *ez guenuen guc beintzat*: 1881 170 ez guenduen...;
- e. 108 *Adisquideaz eguic* urreaz bezala: 1881 171 Adiskideaz eguin;
- e. 108 *lo eguiten* datza: 1881 171 lo eguiteu datza (Mixel. aip.);
- e. 109 *ko'suti*: 1881 172 Ró suti (Mixel. aip.);
- e. 109 *Arrats gorriac*: 1881 172 Arrats gorriac (Mixel. aip.);
- e. 109 *Jocalariaren* lasterra: 1881 172 Jocalariaren...;
- e. 110 *agurca* dagoala: 1881 173 agurica... (Mixel. aip.);
- e. 111 *guc esaten diogu Aiceria*: 1881 174... eiceria;

- e. 112 *Ardija*: 1881 175 ardiya (Mitxel. aip.);
- e. 114 *bijaldutia*: 1881 178 bialdutia;
- e. 113 *moztasuna*: 1881 177 motztasuna;
- e. 116 *dabeenac*: 1881 179 dabenac;
- e. 116 *jasten* diriala sasi onduetara: 1881 180 jaazten...;
- e. 118 *Cimichia*: 1881 182 chimichia;
- e. 119 *ebilten*: 1881 182 ibilten;
- e. 121 lau aetati, *edo* beste lau: 1881 184 lau aetati eta beste...;
- e. 121, 122 *eraatsi*: 1881 185, 186 iraatsi;
- e. 125 Baso *oneetan*: 1881 189 Baso onetan (Mitxel. aip.);
- e. 125 atera *eguzu* saldia: 1881 189 atera eguizu saldia;
- e. 125 *mesediac*: 1881 189 mesadiac;
- e. 126 *Eztago* nire echian: 1881 190 Estago nire echian;
- e. 127 *Barberuba*: 1881 192 barbernba (Mitxel. aip.);
- e. 129 amar *bide* lapurren: 1881 193 amar bider lapurren (Mitxel. aip.);
- e. 129 *Bijaldu* eguizuz: 1881 194 Bialdu... (Mitxel. aip.);
- e. 129 *ume*: 1881 194 nme;
- e. 131 *buruan* sartu (Fr. P. [b-k. ezabatua dirudi]): 1881 197 buruban...;
- e. 133 *eusquerara*: 1881 199 cusquerara (Mitxel. aip.);
- e. 133 *eusquerea* eurac ganic (Fr. P.): 1881 199 eusqueria...;
- e. 134 *gastelarren* artian: 1881 200 gastelarren... (Mitxel. aip.);
- e. 135 *daijegun*: 1881 202 daijegunn (Mitxel. aip.);
- e. 137 estu (?) ta larri: 1881 204 eztu ta larri;
- e. 138 *arrotzac* ta gu ez gazaubezanac: 1881 205 arrotzat... (Mitxel. aip.);
- e. 138 *daruazuzala*: 1881 205 daruazubézala;
- e. 139 *quiquildubentzat*: 1881 206 quiquildubentzat (Mitxel. aip.);
- e. 139 ichi gura *badetsazu*: 1881 206 badetsazube;
- e. 140 *escubetan* jaustia: 1881 207 escubeten;
- e. 142 *Ex Tacito Lib. I.* ("Germanicoren verba-jarduna Soldadu machinatubai" ondoren, 141): 1881 ———;
- e. 141 *albacendiz*: 1881 208 albazadize;
- e. 141 *Soldaubena?*: 1881 208 Soldadubena? (Mitxel. aip.);
- e. 141 *Ezdeutsazu* eceri...: 1881 208 Ez deutzazube eceri...;
- e. 142 beguiracune *itzaltsubac*: 1881 208 itzaltsubac;
- e. 142 *Aguintarijac* galdutia: 1881 209 aguintarija galdutia;
- e. 143 eguiñaren *lotsa* ta damubac: 1881 210 lotza ta damubaz;
- e. 144 *baquegaltzalle*: 1881 210 baquegaltzalle (Mitxel. aip.);
- e. 145 *adisquidia*: 1881 211 adisquidia;
- e. 145 Tito *Liv XXVIII*: 1881 211 Tito Lib.;
- e. 146 *ebaquiten* dau nortzuc: 1881 212 ebaquiten dau;
- e. 150 *Ex Tusc. Cicer.* ("Guizon dongueen bi-jotzac zaurituten ditu barruco arrac" ondoren: 1881 ———);
- e. 197 burdina odoltsuti: 1881 213 odoltsuti;
- e. 150 guizon asè bera: 1881 216 guizon assè;
- e. 151 zurda *eteten erraza*: 1881 216 etenerraza (Mitxel. aip.);
- e. 152 zambrotu (?): 1881 218 zambrotu;
- e. 153 ¿Lotsatuco ete da?: 1881 219 ¿Lotsatuco ete dau? (Mitxel. aip.);
- e. 157 Birlandatu, o Biraldatu... *Transplantar*: 1881 224 trasplantar;
- e. 162 Ispija, o pitina... Poquitico: 1881 229 Poquito;
- e. 169 *Quimaatu* ò orriuldu: 1881 237 Quimautu ú orriuldu (Mitxel. aip.);
- e. 172 zorabíjua; burucua (puntu eta komaz dirudi) (?): 1881 239 zorabijua-burucua;
- e. 172 Usin eguin... Estornudar, *y, arrausin* eguin bostezar: 1881 240 ...arrausi eguin (Mitxel. aip.);

Alde batera utzi ditugu jatorrizko <v>-ren ordezeko <b>-ak (inoiz alderantziz). Beste jatorrizko grafia batzu ere, hala nola *iss* (inoiz *s*, adib. *asè*, *aquel*), /ʃ/ idazteko, noski, eta *in* (inoiz *iñ*), 1881eko edizioan usu aldatuak agertzen direnak, filologi erizpidez eginiko edizio batean bere horretan jaso beharko liriateke, gure ustez.

- e. 6, 28. er. gaisua, 30 gaisua: 1881 50 gaisua, 78 gaisua;
- e. 15, 27. er. issillic egotia: 1881 60 isillic egotia;
- e. 16, 6. er. issillic cer dinuan: 1881 61 isillic cer dinuan;
- e. 126 issillac: 1881 190 isillac (Mitxel. aip.).

Ugariak dira <in> grafiak:

- e. 4 curacino: 1881 46 curaciño;
- e. 8 inori (?) odola ateriaz: 1881 51 iñori (Mitzel. aip.);
- e. 23 lasto gañian: 1881 70 ganian;
- e. 27 Inpreinuco: 1881 73 Impreiñuco;
- e. 31 inoc: 1881 79 iñoc;
- e. 39 parcacina: 1881 88 parcaciña;
- e. 43 otseñac: 1881 93 otseinac;
- e. 52, 15. er. Ipuña: 1881 103, 9. er. ipuina;
- e. 63 Oinazpijac (?): 1881 118 oiñazpijac;
- e. 70, 76 Burdina: 1881 125 Burdiña (Mitzel. aip.);
- e. 71, 72, 73 burdinia: 1881 126, 127, 129 burdiña;
- e. 73 burdinatuten: 1881 129 burdiñatuten;
- e. 76 Burdinia: 1881 132 Burdiña (Mitzel. aip.);
- e. 100 Virgña gantic: 1881 161 Virginia gantic;
- e. 114 inori: 1881 177 iñori;
- e. 115 Inorenaz: 1881 178 Iñorenaz;
- e. 143 Burdina zorrotuba: 1881 209 burdiña zorrotuba;
- e. 147 burdina odoltsuti: 1881 213 burdiña e 147 burdinaz deseguin: 1881 213 burdiñaz...;
- e. 148 burdina odolguirua: 1881 214 burdiña...;
- e. 148 cematuten citubanian burdiniaz: 1881 214 burdiñaz;
- e. 148 Burdina odoltsuba: 1881 215 burdiña;
- e. 148 quendu deutsalaco burdinia: 1881 215 burdiña;
- e. 150 Burdina zorrotz: 1881 216 burdiña...;
- e. 152 ez da zorrotzu biar burdinaric: 1881 218 burdiñaric;
- e. 152 escu utsetetan ta burdina бага: 1881 218 burdiña...;
- e. 152 burdinac escubetan: 1881 218 burdiñac...;

Ai edo *ei* diptongoek *a*, *e*, *o* bokala jotzen duten kasuetan 1881eko edizioan maiz VijV dator baina jatorrizko testuan VjV:

- e. 27 Urdaja: 1881 75 Urdaija urdaija-ren;
- e. 30, 32, 36, 44, 51, 62, 70, 94 guejago: 1881 73 (2), 79, 81, 85, 94, 102, 103, 106, 112, 117, 125, 133, 153, 165 gueijago;
- e. 32 guejagoraco: 1881 80 gueijagoraco;
- e. 59 guejagotan: 1881 112 gueijagotan;
- e. 33 guejagori: 1881 81 gueijagori;
- e. 55 lejo: 1881 107 leijo;
- e. 74 leje: 1881 130 leije;
- e. 77 ejozuz: 1881 133 (2) eijozuz.

1881eko edizioak hitz elkarketa edo bereizketak, puntuaketa, letra nagusi edo txikiak e. a. erregulartasun eta modu koherente batez aldatzen ditu.

Izan ere, J. A. Moglek hitz elkartuak batuta idatzi ohi ditu idazlan honetan. 1881eko edizioak, ordea, gidoi batez lotu edo, nahi bada, bereizten ditu (hark ere erabiltzen du gidoia, baina gutxiagotan). *Ez* ere ondorik doakion adizkiari lotuta ageri da jatorrizko testuan, edizioak bereizten dituelarik. Beste kasu barzutuan —*bere*, *baga*, *gaiti*... alde batetik— eta *guei*, *guintza*... bestetik halako erregulartasunik ba ote den jakiteko adibide gutxitxo bildu dugu.

- e. 25 eztabaideetati: 1881 73 ezta-baideeta-ti;
- e. 36 Buruazur: 1881 85 Buru azur;
- e. 39 ciscuestutzat: 1881 88 ciscu-estutzat;
- e. 57 basalapurac: 1881 109 basa-lapurrac;
- e. 57 erri lapurac: 1881 109 erri-lapurrac;
- e. 59 Andieche: 1881 111 Andi-eche;
- e. 72, 73 echesucalderan: 1881 128 eche-sucalderan;
- e. 73 Olaguizonac: 1881 129 ola-guizonac;
- e. 73 Olajaunac: 1881 129 ola-jaunai;
- e. 74 etzuntoqui: 1881 129 étzun-toqui;
- e. 75 Olajaunaren: 1881 131 Ola-jaunaren;
- e. 78 Agaarrija: 1881 134 Aga-arrija;
- e. 78 Auspopujoia: 1881 134 Auspo-pujoia;
- e. 79 Burdunzaliya: 1881 135 Burdun zalija;
- e. 82 egurautsian: 1881 egur-auntsian;
- e. 105 lapurusainecotzat: 1881 168 lapurusainecotzat;
- e. 135 Burutellatuba: 1881 201 buru-tellatuba;
- e. 135 Surautsoncija: 1881 201 Sur-autson-cija;
- e. 135 Surautsa: 1881 201 Sur-autsa;

- e. 135 Escumaquillia: 1881 201 escu-maquillia;
 e. 135 Corputzestalquiija: 1881 201 Corputz-estalquiija;

Bereizirik ere idazten ditu noizean behin J. A. Mogelek:

- e. 24 Ce ugazaba andrac: 1881 71 ce ugazaba-andrac;
 e. 24 Ugazaba andria: 1881 71 ugazaba-andria;
 e. 28 ama ama: 1881 76, 77 ama-ama;
 e. 37 Lau oñeco, [baina geroxeago Lauoneco]: 1881 86 lauoneco, 88 lauoneco;
 e. 57 Cecin Idi bi: 1881 109 Cecin-idi bi.

Aldiz, J. A. Mogelek gidioia jartzen duen batzutan gidoi gabe bereizirik ageri da edizioan.

- e. 55 seme-alaben: 1881 105 seme alaben;
 e. 64 seme-alaba: 1881 119 seme alaba;
 e. 78 Tiquinoe-nausija: 1881 134 Tiquinoe nausija;
 e. 92 lur-apur: 1881 151 lur apur;
 e. 141 Germanicoren verba-jarduna: 1881 207 verba jarduna.

Ugaria da ez ondoko adizkiari lotuta ageri deneko kasua:

- e. 47 Ezta galdu loric: 1881 97 ez ta;
 e. 51 Ezta basuetan (no hay): 1881 102 Ez ta basuetan;
 e. 69 ezta (ni): 1881 124 ez ta...;
 e. 76 Ez da bardin: 1881 133 ez da bardin;
 e. 84 Ezda guretzat: 1881 141 Ez da guretzat;
 e. 84 Ezda onembestegaz: 1881 144 Ez da onembestegaz;
 e. 86 ezdeutsagula: 1881 145 ez deutsagula;
 e. 97 ezda: 1881 157 ez da;
 e. 97, 102 ezdodan: 1881 157, 163 ez dodan;
 e. 99 ezneutsan: 1881 159 ez neutsan;
 e. 100 ezdalaco: 1881 160 ez dalaco;
 e. 105 Ezdozu uste: 1881 167 Ez dozu uste;
 e. 115 ezdeguijen: 1881 178 ez deguijen;
 e. 115 ezdogu: 1881 178 ez dogu;
 e. 115 ezdanaz: 1881 178 ez danaz;
 e. 116 ezdago: 1881 180-181 ez dago;
 e. 120 ezdaqit: 1881 184 ez daquit;
 e. 120 ezaban: 1881 184 ez eban;
 e. 122 ezdaqui: 1881 186 ez daqui;
 e. 125 ezta icasten: 1881 189 ez ta icasten;
 e. 125 ezdauca: 1881 189 ez dauca;
 e. 129 ezdaijen: 1881 194 ez daijen;
 e. 134 ezta asco: 1881 200 ez ta asco;
 e. 144 Ezdeutsat: 1881 211 Ez deutsat;
 e. 146 ezdeutsazu igarten: 1881 212 ez deutsazu igarten;
 e. 146 ezdaqizu: 1881 212 Ez daquizu;
 e. 150 ezda izango: 1881 150 ez da izango.

Beste kasu batzu loturik eta bereizita:

- e. 14 gu languen: 1881 58 gulanguen;
 e. 32 norbaiti: 1881 81 nor baiti;
 e. 35 ebiltiagaitic: 1881 83 ebiltia gaitic;
 e. 56 Baietz: 1881 108 bai-etz;
 e. 71 urtueraguiten: 1881 126 urtu eraguiten;
 e. 75 etorri ta cerbait emoten deutseenian: 1881 131 etorrita cerbait;
 e. 81 euquieraguingo: 1881 137 euqui eraguingo;
 e. 84 guchiago janda: 1881 141 guchiago jan da;
 e. 96 ez al jaquee aserratuco: 1881 156 ez aljaquee...;
 e. 120 Jangoicuac eguinda laster jausi zan pecatuban: 1881 184 eguin da laster;
 e. 122 erderabagacuetati: 1881 187 erdera bagacuetati;
 e. 126 euquiarren: 1881 187 euqui arren;
 e. 131 badabere: 1881 197 bada bere;
 e. 134 bategaiti: 1881 200 bate gaiti;
 e. 143 erruquibaquiac: 1881 209 erruqui baquiac;
 e. 144 Emazte guei au: 1881 211 emazte-guei au;
 e. 147 bajtabere: 1881 213 baita bere;
 e. 197 alanbere: 1881 213 alan bere.

Adizkiei dagokienez, edizioko aldaketetan erregulartasun bat dagoenik ez dirudi. Adibide batzu soilik:

- e. 40 esaeutsan: 1881 88-89 esa-etsan;
e. 40 vici cirian: 1881 95 vicicirian;

- e. ill daruez: 1881 112 illdaruez.

1881eko edizioak azentua jartzen du eskuizkribuan ez datorren zenbait kasutan (*ló, jó, gazteleratiko ó...*). Gazteleraz gertatzen diren azentu jartzeek ortografiaren egokitze bat adierazten dute:

- e. 40 Lo eguic: 1881 89 Ló eguic;
e. 40 jo dabeen: 1881 89 jó dabeen;
e. 43 jo eizu atia: 1881 93 jó eizu...;
e. 69 adi on ome: 1881 123 ...umé;
e. 72 jo biar dau: 1881 128 jó...;
e. 108 Alacoric uste.: 1881 170 ...usté;
e. 108 Centinelan daude: 1881 170 ...dau-
dé;
e. 115 lo eguiten: 1881 179 ló eguiten;
e. 117, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162,
163, 164, 165, 166... o: 1881 181,

- 222, 223, 224, 225 (maiz), 226, 227,
228 (maiz), 229, 230, 231, 232, 233,
234, 239... ó;
e. 134 jocarú: 1881 200 jócarú;
e. 137 o neure soldadubac: 1881 204 ó neu-
re...;
e. 156 a todo placer: 1881 223 á todo pla-
cer;
e. 157 fatuo: 1881 225 fátuo;
e. 158 a: 1881 225, 231, 234, 235, 239 á;
e. 158 va: 1881 225 vá.

Alderantziz, kasu gutxi batzutan 1881eko edizioak ez du jatorrizko azentua jasotzen. Adibidez:

- e. 44 erabillén: 1881 94 erabillen;
e. 49 aldi batèn: 1881 99 aldi baten;
e. 112 Charríja: 1881 175 charrija;

- e. 123 lèn: 1881 189 len;
e. 144 àrrera: 1881 211 aurrera.

Puntuazioa zuzen ez jasotzeagatik, batzutan, oker irakurri eragiten du 1881eko edizioak:

- e. 17 Peru, artu goguan: 1881 62 Peru artu
goguan;
e. 77 oratzar agaz: 1881 133 oratzarragaz;
e. 113 Guiputza. Asco da, ez daucat...: 1881

- 176 Guiputza asco da;
e. 153 Jaun-done Pedroren: 1881 219 Jaun,
Done Pedroren.

Puntuazioa egoki zuzenduta agertzen den kasuren bat ere bada:

- e. 21 ecin bestez, ondo irichiz: 1881 68 ecin bestez ondo irichiz.

Hitz zenbaitetan edizioak aldaketatxo batzu egiten ditu, garrantzi handi gabekoak:

- e. Prol. [21] lègere audire: 1881 Prol. [31]
lègere y audire;
e. Prol. [26] cinaije, o leijee: 1881 38 cinai-
je;
e. 154 ojas y ramillas: 1881 220 hojas, ó ra-
millas;
e. 165 Laruba... Tiricia: 1881 232 Ictericia
(Mitzel. aip.);

- e. Lagantau, lagantia... apegarse con...: 1881
233 Pegarse;
e. 169 Vmd: 1881 236 usted;
e. 171 apueste: 1881 238 apuesta;
e. 172 U. La V consonante es superflua en
rigor, y basta la b: 1881 239 V. Esta le-
tra en rigor es superflua y basta la B.

Beste grafia batzu ere (*i, h, x, g^{e,i}, (t)z^{e,i}, th...*) aldatzen ditu edizio horrek, ustez egokitu asmoz, euskarazko nahiz gaztelerazko edo gazteleratiko hitz, adizki e. a. Adibide batzu:

- e. 34 charrijen anathomija: 1881 82 anatomi-
mija;
e. 34 Anathomija ori?: 1881 83 anatomija
ori?;
e. 40 gituben: 1881 89 jituben;

- e. 66 arrautziac: 1881 121 arrautciac;
e. 110 Azeriaren: 1881 174 aceriaren;
e. 155 Pretextos: 1881 222 Pretestos;
e. 155 Monstrar: 1881 222 Mostrar;
e. 157 Transplantar: 1881 224 Trasplantar;

- e. 157 mui: 1881 224 muy;
- e. 157 hierba: 1881 225 yerba;
- e. 158 traherle: 1881 226 traerle;
- e. 167 Obena... Ejemplo: 1881 168 Ejemplo;
- e. 168 Oio: 1881 235 Hoyo;
- e. 168 Parage: 1881 235 Paraje;
- e. 169 Desojar: 1881 237 Deshojar;
- e. 170 i alegres: 1881 237 y alegres;
- e. 171 ethimologia: 1881 238, 239 etimologia;
- e. 172 ojas: 1881 239 hojas;

Letra nagusiz idatzi beharreko hitz bat okertu egiten du edizioak:

- e. 54 Bizcaico baserri eche...: 1881 105 bizcaico...;
- e. 73 Bizcaijari: 1881 128 bizcaijari.

1881eko edizioak eginiko zuzenketak aipatzen ditu Mitxelena. Bada beste bat edo beste. Adibidez:

- e. Prol. [6] o como con la z o con (como?) la s: 1881 12 ó como la z ó como la s;
- e. Prol. [19] Eli-berri: 1881 29 Eli-berri;
- e. 13 Nos aztu jatzu (sic)... iracatsi eutsuzan escaari Elesiac artuta dauzanac: 1881 57 ...aztu jatzuz (zuzenketa bat ote?).
- e. 21 Olaarrac: 1881 67 ollaarrac;
- e. 36 neu baño Anatomija guejago daquijana: 1881 85 neuc baño...;
- e. 72 urrineraro (?) duazanac: 1881 127 urrineru duazanac;
- e. 121 zortzi guizon ta andra, lau aetati, edo beste lau... 1881 185 lau aetati eta beste lau...;
- e. 128 Cer izango naz ninaz...: 1881 192 ¿Cer izango zan nizaz...;
- e. 137 ecarri deuscuzuzan: 1881 204 ecarri deuscuzan;
- e. 141 Sodaduben: 1881 208 soldaduben;
- e. 163 ito: 1881 231 hito;
- e. 164 alecho: 1881 230 helecho.

Edizioak J. A. Mogelen hutsuneak bete edo osatzen ditu, bat edo bat jaso ezarren:

- e. Prol. [26] Diardut. Niarduban: 1881 37 Diardut, me empleo en. Niarduban, yo me empleaba en...;
- e. [26] Dirauntsat: 1881 38 Dirauntsat, asesto que;
- e. [26] Nirauntsan: 1881 38 Nirauntzan, yo aestaba;
- e. 28 Toma Maisu Juan; cae la vieja en tierra, se maltrata y exclama: 1881 76 Toma maisu Juan la corteza ó pellejo de tocino; cae la vieja en tierra, se maltrata y exclama;
- e. 96 Pasan a la cocina: 1881 155 (Pasan à la cocina; y Maisu Juan saluda al basco francés y al guipuzcoano);
- e. 105 Dialogo VI: 1881 167 Diálogo Sexto. Maisu Juan Peru, el Francés, el Guipuzcoano, un Cura y el Alguacil;
- e. 124 Arbustos: 1881 188 Abechubac dira beste;
- e. 140 ———: 1881 207 ex crisp. Sallustio. cap. LVIII (Katilinarean jardun erreguzkoaren bukaeran);
- e. 143 bacarric iru soldau (bitartean hutsune bat): 1881 210 bacarric *Varo eta* iru soldau (Mitxel. aip.);
- e. 165 Laacua. Palo atravesado por algun a (sic): 1881 232 Palo atravesado;
- e. 167 Muquirijua: 1881 234 Muquirijua... Monton de trigo, nueces, etc...;
- e. 169 Perreztupia: 1881 236 Perreztupia... Véase larrapusta;
- e. 170 Soldu, o...: 1881 238 Soldu ó zoldu... Madurarse la hinchazon;
- e. 171 Tramanculuba...: 1881 238 Tramanculuba... El armazon de alguna màquina, como de telar, etc...;
- e. 172 Ugabia...: 1881 239 Ugabia... El palo de que se tira al chinbo en la ferrería.

Hitz batzuen forma egokitu edo modernotu egiten du. Adibidez:

- e. 120 *propriedaderen batzuc*: 1881 184 *propriedaderen batzuc*;
- e. 120 *propriedade*: 1881 184 *propiedade*;
- e. 120 *propriedadiac*: 1881 184 *propiedadadiac*;

Puntuazio marka batzu (koma, puntu, galdera edo harridura zeinu, dieresi...) eta letra nagusiz idatzitako hitz asko eta asko ere aldatzen ditu edizioak, egokitu asmoz. Are gehiago gaztelerazko zatietan, grafiak berak ere euskarazko testuan baino gehia-

go aldatzen direnez gero. Baina dena dela, hemen alde batera uzten ditugu kontu guzti hauek.

P. D. Artikulu hau bidaltzerakoan, *Peru Abarca*-ren edizio moderno bat atera berria dela jakin izan dut, Adolfo Arejita prestatzaileak berak esanda.